

.....

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

.....

УДК 343.343.5

Я. Ф. Фокін

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України

ОСОБЛИВОСТІ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УХИЛЕНЬ ВІД ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СТРОКОВОЇ СЛУЖБИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто слідчий огляд, що є однією з невідкладних слідчих дій. За допомогою огляду документів та речей може бути отримана найбільш важлива інформація. Запропоновано алгоритм дій для здійснення огляду документів та речей у справах про ухилення від військової строкової служби та мобілізації.

Ключові слова: огляд, мобілізація, ухилення від призову, призовник, документи.

Постановка проблеми. На тлі проходження на сході України антитерористичної операції (із 30 квітня 2018 р. операції об'єднаних сил) збільшилася кількість кримінальних злочинів, які порушують процес комплектування Збройних сил України, а отже, підривають їхню боєготовність та обороноздатність країни. Зокрема, це ухилення від призову на військову строкову службу (ст. 335 Кримінального кодексу (далі – КК) України) та призову з мобілізації (ст. 336 КК України).

У розслідуванні таких злочинів важливе місце належить правильному здійсненню слідчого огляду, який повинен проводитися відповідно до загальних вимог кримінально-процесуального закону і рекомендацій, розроблених криміналістикою. Оскільки огляд є слідчою дією, яка полягає в безпосередньому сприйнятті об'єктів із метою виявлення слідів злочину й інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення для справи, є певне наукове недоопрацювання проблем та особливостей слідчого

огляду документів та речей у справах про ухилення від військової строкової служби та мобілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему підстав для проведення слідчого огляду в різні часи розглядали у своїх працях Ю.П. Аленін, В.В. Вапнярчук, Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, В.П. Колмаков, В.С. Кузьмічов, П.А. Лупінська, В.М. Хотенець, Ю.М. Чорноус, С.А. Шейфер та інші науковці. Проте дане питання залишилося дискусійним. Визначення підстав для проведення різних видів огляду в кримінальному провадженні потребує подальшого розроблення.

Мета статті – дослідження процесуальної регламентації підстав для проведення окремих видів слідчого огляду за кримінальним процесуальним законодавством України та дослідження особливостей слідчого огляду документів та речей у справах про ухилення від військової строкової служби та мобілізації.

Виклад основного матеріалу. Основною проблемою тактики здійснення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування ухилення від проходження

військової строкової служби та мобілізації є те, що найпоширенішою слідчою дією в процесі розслідування згаданих злочинів, є слідчий огляд. Слідчі не зважають на криміналістичні рекомендації щодо тактики виконання будь-якої слідчої дії. Ми категорично проти такої тенденції «спрощення» досудового слідства щодо ст. ст. 335 та 336 КК України. Обставини скоєння даної групи злочинів, які здаються ясними і встановленими, можуть приховувати багато проблем. Факти, що вказують на них, часто не беруться до уваги, що підштовхує слідчого до ухвалення незаконних і несправедливих рішень.

На думку Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця, варто розглядати кримінально-процесуальну характеристику слідчих дій відповідно до кримінально-процесуальних підстав; змісту дії; порядку фіксації їх перебігу й отриманих результатів [1, с. 213].

В.С. Кузьмічов та Ю.М. Черноус вважають слідчу дію складним і багатоаспектним правовим явищем, що складається із кримінально-процесуального, морально-етичного, психологічного й організаційно-тактичного аспектів, що забезпечує цілісне й узгоджене провадження слідчої дії. Кримінально-процесуальний аспект слідчої дії визначає правові підстави для застосування, регламентує порядок провадження, фіксації та використання отриманих результатів для встановлення істини в кримінальній справі [2, с. 240].

Оскільки «ухильник» може перебувати в невідомому співробітникам військомату місці, а також може продовжувати звичне існування залежно від способу вчинення злочину. Тобто злочини, ознаки яких передбачені ст. ст. 335 та 336 КК України, є такими, що тривають. Отже, говорити про конкретне місце ухилення від проходження військової строкової служби та мобілізації, неможливо. Тому й про огляд місця події як про слідчу (розшукову) дію не йдеться. Може здійснюватися огляд документів та речей як самостійна слідча дія або в складі інших слідчих (розшукових) дій.

Регламентування огляду як слідчої дії передбачене ст. 237 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. Огляд здійснюється з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин учи-

нення кримінального правопорушення, слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей і документів [3]. Водночас поняття «огляд» не конкретизується. Вчені-криміналісти заповнили дану прогалину і зазначили: «Слідчий огляд являє собою один із процесуальних способів дослідження матеріальних об'єктів у кримінальних справах шляхом безпосереднього сприйняття слідчим ознак об'єкта за допомогою органів почуттів, а також інструментальним і експериментальним способами» [4, с. 94].

Як зазначає Ю.П. Аленін, проведення слідчої дії відбувається в таких процесуальних формах:

1) Ухвалення спеціальної постанови, в якій містяться юридичні та фактичні підстави для проведення даної дії; наявність санкції прокурора або дозволу суду;

2) зазначення юридичних та фактичних підстав для проведення конкретної слідчої дії у вступній частині протоколу;

3) наявність у протоколі вказівки лише на юридичні підстави для провадження слідчих дій і та обставина, що закон не вимагає під час складання протоколу цих дій посилення на фактичні підстави, ще не означає, що слідчий може їх проводити за відсутності цих підстав [5, с. 414].

Значення слідчого огляду під час проведення досудового розслідування надзвичайно велике. Ця слідча (розшукова) дія дає змогу слідчому безпосередньо сприймати місце події, об'єкти з метою виявлення слідів злочину та з'ясувати обставини події, що мають значення для кримінального провадження, скласти уявлення про механізм злочину й особу злочинця, висунути слідчі версії та правильно визначити напрями розслідування [6, с. 11].

Слідчий огляд має різновиди, основна його класифікація зумовлена особливостями об'єкта, що підлягає вивченню. З огляду на характеристики об'єктів, які потребують безпосереднього дослідження слідчого під час розслідування ухилення від проходження військової строкової служби та мобілізації, вважаємо за потрібне підкреслити, що в такому разі зазвичай має місце огляд документів і речей.

Огляд документів. Документом у кримінальному процесі є спеціально створений

із метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як докази факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ч. 1 ст. 99 КПК України).

Крім того, за характером виникнення документи поділяються на дві групи: 1) офіційні (надходять від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій і установ, службових осіб); 2) особисті (надходять від фізичних осіб) [7, с. 136].

Об'єктами даного виду огляду під час розслідування зазначеного злочину завжди є матеріали, що надішли з військового комісаріату. Також зрідка оглядаються документи, отримані з інших джерел. Під час огляду зазначених документів діють загальноприйняті криміналістичні рекомендації, що стосуються здійснення даної слідчої дії. Оглядом і дослідженням документів можуть бути вирішені такі завдання:

1. Встановлення даних, що характеризують документ: його найменування; ким і коли виданий або виготовлений, кому адресований; зміст тексту документа, наявність реквізитів; зовнішній вигляд документа.

2. Встановлення змісту пошкоджених документів, а також закреслених і залитих текстів.

3. Виявлення ознак, що індивідуалізують документ.

4. Виявлення ознак підробки.

5. Встановлення значення документа, який оглядається, для з'ясування обставин розслідуваної справи, де і в кого, в яких умовах перебував документ, якому колу осіб могли бути відомі факти, викладені в документі тощо [8, с. 56].

У разі вчинення злочину шляхом симуляції хвороби потрібно проводити огляд медичних документів підозрюваного (обвинуваченого), а саме:

1. Медичних документів «ухильника», виданих до призову в Збройні сили України (медичні карти пацієнта різних медичних установ, окремі довідки та висновки про стан здоров'я, проведені дослідження тощо).

2. Медичних документів, переданих із військового комісаріату (карта призовника, карта медичного огляду громадянина, що підлягає призову на військову службу, довідка про стан на обліку в психоневрологічному, наркологічному, протитуберкульозному, дерматовенерологічному кабінеті).

3. Медичних документів, отриманих призовником після проходження військово-лікарської комісії (результати медичних досліджень про стан здоров'я призовника).

Якщо злочин скоєно шляхом введення в оману щодо віросповідання, переконань, що дають підставу для проходження альтернативної (невійськової) служби, то об'єктами огляду можуть стати: документи, що підтверджують членство підозрюваного (обвинуваченого) у релігійній організації чи іншому об'єднанні (посвідчення або довідка про членство, відеозапис та фотокартки заходів, які проводить релігійна організація тощо).

У разі вчинення злочину шляхом дачі неправомірної вигоди об'єктами слідчого огляду можуть стати:

1. Відео-, аудіофіксація процесу передачі неправомірної вигоди (хабара).

2. Матеріальний носій інформації про вимагання неправомірної вигоди або пропозиції її дати (наприклад, аркуш паперу із зазначенням суми або послуги за відстрочку від призову на військову службу).

У разі підроблення документів мають оглядатися:

1. Підроблені документи (трудові книжки, свідоцтва про шлюб, посвідчення тощо).

2. Справжні документи, що містять інформацію про такі ж факти, що і підроблені, але мають протилежний зміст.

У разі ухилення шляхом неявки за повісткою до військового комісаріату або за місцем проходження служби об'єктами огляду можуть стати:

1. Документи, що підтверджують факт від'їзду призовника кудись, коли він мав прибути на призовний пункт для відправки за місцем служби (проїзний квиток залізничного або автотранспорту та ін.).

2. Документи, що підтверджують факт присутності призовника за місцем прожи-

вання, тоді як він заявляє про неможливість прибуття на призовний пункт для відправки за місцем служби у зв'язку з відсутністю за місцем проживання (підпис на бланку отримання повістки тощо).

Особливості огляду документів під час розслідування ухилення від проходження військової строкової служби та мобілізації такі:

1. Слідчий, який проводить огляд, має однаково цікавитися не тільки змістом, а й формою документа, який оглядається (особливу увагу варто приділити наявності законних вимог щодо складання особою даних документів; наявності фактів, які суперечать один одному), не виключати можливості матеріальної або інтелектуальної підробки.

2. Специфіку огляду і його особливу спрямованість можуть визначити результати проведених до цього слідчих (розшукових) дій (допитів, опитувань, обшуків, експертиз тощо).

Огляд речей. У ч. 1 ст. 98 КПК України зазначено: «Речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення».

Речові докази повинні мати властивості належності та допустимості. Належність означає, що предмети, які додаються до справи як речові докази, є доказами, які підтверджують наявність чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, та інші обставини, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [9, с. 274].

Об'єктами даного виду огляду, у межах досудового слідства за ст. ст. 335 та 336 КК України, є речі, надані підслідним або його адвокатом на підтвердження доводів

захисту (предмети культу, підроблені печатки, грошові кошти (якщо злочин скоєно шляхом дачі неправомірної вигоди), інші предмети, що підлягають вилученню під час різних слідчих дій. Щодо огляду зазначених речей діють загальноприйняті криміналістичні рекомендації, що стосуються виконання даної слідчої дії.

Зазначимо, що в процесі перевірки версій про симуляцію хвороби, підробку документів, введення в оману щодо права на проходження альтернативної (невійськової) служби як учасника огляду речей і документів варто запрошувати спеціаліста. В.Г. Гончаренко вважає спеціальними знаннями такі, що «одержані в результаті спеціального навчання або професійного досвіду» [10, с. 27]. А науковець В.М. Махов надає таке визначення спеціальних знань: «Спеціальні знання – це знання, притаманні різним видам професійної діяльності, за винятком знань, які є професійними для слідчого і судді, що використовуються під час розслідування злочинів і розгляду кримінальних справ у суді з метою сприяння встановленню істини у справі у випадку і порядку, встановлених кримінальним процесуальним законодавством» [11, с. 141]. Під час фіксації результатів огляду слідчий буде використовувати спеціальну термінологію, спеціаліст вкаже на специфіку досліджуваних об'єктів. Діяльність даної особи регулюється ст. ст. 71 та 72 КПК України.

Висновки і пропозиції. Отже, слідчий огляд є однією з невідкладних слідчих дій. За його допомогою може бути отримана найбільш важлива інформація, яка сприяє розкриттю злочину. У криміналістичній і кримінально-процесуальній літературі огляду присвячено багато робіт. Огляд як самостійна слідча дія проводиться згідно із загальними вимогами кримінально-процесуального закону і відповідно до рекомендацій, розроблених криміналістикою.

Ми розглянули особливості проведення огляду документів та речей у справах про ухилення від військової строкової служби та мобілізації. Організація, тактика, методи проведення такого огляду зумовлені специфікою предмета злочинного посягання, способом скоєння та слідами злочину. У будь-якому разі чітке дотримання